

Crna Gora
Zavod za školstvo

Adresa: Vaka Đurovića b.b.
81000 Podgorica, Crna Gora
tel: +382 20 408 901
fax: +382 20 408 927
www.zzs.gov.me

Broj: 01/1-633/25-646/1

Podgorica, 28.03.2025. godine

Studija slučaja o potrebi uvođenja nastavnog predmeta Etika i Integritet u osnovnom i srednjem obrazovanju

I Uvod

Etika je pojam koji zadire u sve pore društvenog života. Što je etika u pojedinom društvu razvijenija, to su moral i vrijednosti tog društva kvalitetniji. Ovo je put ukazivanja da od valjanih društvenih normi zavisi i razvijenost određenog društva i zajednice, pa je veoma važno posvetiti pažnju aktuelnim etičkim pitanja ukoliko želimo da poboljšamo društvo u kojem živimo. Obrazovanje je upravo područje u kojem etika mora imati svoje mjesto, jer se od najranijeg uzrasta razvija svijest o etici i etičnom ponašanju. Postojanje ovakvih sadržaja značajno je što može pomoći u poimanju odnosa prema sebi, ali i prema drugima. Početna premisa u izučavanju sadržaja i uopšte podučavanja mladih o etici, je znanje i razumijevanje pojmova morala, etike i integriteta. Upravo su oni ključni za identifikaciju i rješavanje etičkih dilema i pitanja koja se svakodnevno postavljaju pred nas. Ova studija slučaja analizira proces implementacije etike u obrazovni sistem, izazove sa kojima se škole i nastavnici/ce mogu suočiti, kao i rezultate koje je bi ovaj Predmet postigao. Etika u srednjem opštem obrazovanju postoji kao izborni predmet koji se izučava u IV razredu i služi za dostizanje maturalnog standarda za predmet Filozofija. Izučavanje tema iz etike u osnovnim školama je izuzetno važno, jer pomaže u oblikovanju moralnih vrijednosti, kritičkog mišljenja i socijalnih vještina kod djece. Nekoliko ključnih razloga zašto je to bitno:

a) Razvoj moralnih vrijednosti i ličnosti

- Djeca uče šta je ispravno, a šta pogrešno (šta se očekuje od njih, a šta je njihov moralni sud – moralna načela).
- Razvijaju osjećaj odgovornosti, poštenja, saosjećanja i pravednosti (moralne dileme).
- Pomaže u formiranju etičkih principa koji će ih voditi kroz život.

b) Unapređenje međuljudskih odnosa

- Uči ih kako da poštuju druge, čak i ako se razlikuju po mnogim osnovama.
- Utiče na smanjuje konflikata i podstiče toleranciju i empatiju.

b) Prevencija nasilja i negativnog ponašanja

- Etičko obrazovanje pomaže u sprečavanju svih oblika vršnjačkog nasilja, diskriminacije i netolerancije.
- Djeca bolje razumiju posljedice svojih postupaka.

d) Razvoj kritičkog mišljenja

- Pomaže učenicima/ama da analiziraju moralne dileme i donose ispravne odluke.
- Uči ih da prepoznaju manipulaciju, lažne informacije i neetičko ponašanje u društvu.

e) Priprema za život u demokratskom društvu:

- Etičko obrazovanje doprinosi razumijevanju ljudskih prava, pravde i građanskih dužnosti.
- Pomaže u stvaranju odgovornih i aktivnih građana/ki.

f) Očuvanje pozitivnih društvenih vrijednosti

- U eri brzog tehnološkog razvoja i globalizacije, važno je da djeca ne izgube osećaj za moral i etiku, da mogu vrednovati realne društvene procese i kontekste.
- Pomaže im da se nose sa izazovima modernog doba, uključujući digitalnu etiku i ekološku svijest. među učenicima/ama.pomaže im da se nose sa izazovima savremenog društva, bolje razumijevanje medijskih.

Pristupi učenja u etici i moralu u pojedinim zemljama

Hrvarska

U Republici Hrvatskoj formalno obrazovanje o etici i moralu se odvija kroz međupredmetne teme: Građanski odgoj i obrazovanje i Osobni i socijalni razvoj na osnovnoškolskom i srednjoškolskom nivou, te kroz obavezni predmet filozofija u srednjoj školi.

Međupredmetna tema **Građanski odgoj i obrazovanje** obuhvata znanja o ljudskim pravima, obilježjima demokratske zajednice i političkim sistemima. Vještine, koje se razvijaju kroz ovaj Predmet su kritičko mišljenje na etičkim načelima i komunikacijske vještine potrebne za društveno i političko učestvovanje. Prije svega to su medijacijska znanja, vještine i vrijednosti, umijeće mirnog rješavanja sukoba, umijeće rješavanja društvenih problema na demokratskim načelima (istraživanje, dijalog, poštovanje drugog i drugačijeg, umijeće prepoznavanja zajedničkih ciljeva u različitosti). Odgovornost, ljudsko dostojanstvo, sloboda, ravnopravnost i solidarnost temeljne su vrijednosti koje se podstiču učenjem građanskoga odgoja i obrazovanja, a naročito važnost poklanja se razvoju odgovornog odnosa prema javnim dobrima i spremnost doprinosa zajedničkomu dobru.

Ciljevi učenja međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje

Učenici će:

- steći znanja i razviti svijest o važnosti demokratskih načela, institucija i procesa u vlastitom društvu, Evropi i na godišnjem nivou,
- razviti pozitivan stav i zanimanje za stvaralačko i efikasno učestvovanje u životu škole i neposredne zajednice u kojoj žive,
- razviti pozitivan stav i zanimanje za stvaralačko i efikasno učestvovanje u društvenom životu kao odrasli građani
- razviti svijest o pravima, dužnostima i odgovornostima pojedinca, ravnopravnosti u društvu, poštovanju zakona, toleranciji prema drugim narodima, kulturama i religijama, te različitosti mišljenja,
- biti osposobljeni za kritičko prosuđivanje društvenih pojava,
- biti osposobljeni za upotrebu i procjenu različitih izvora informisanja pri donošenju odluka i prihvatanju obaveza.

Međupredmetnu temu **Osobni i socijalni razvoj** doprinosi razvoju ličnog, kulturnog i nacionalnog identiteta, ali i identiteta pojedinca kao člana globalne zajednice koji uvažava različitosti i vidi ih kao priliku za učenje. Razvija solidarnost i empatiju u neposrednoj socijalnoj okolini i globalno, razvija identitet, odgovornost, integritet, uvažavanje, i sl. Uključuje razvoj odgovornog ponašanja te brigu za zdravlje, postignuća, kvalitet života i odnose koje pojedinac razvija. Podstiče ponašanja koja omogućavaju ostvarivanje želja, potreba i potencijala bez ugrožavanja drugih.

Ciljevi međupredmetne teme Osobni i socijalni razvoj

Učenici će:

- razviti samopouzdanje i sigurnost u lične sposobnosti i identitet,
- razviti organizacijske sposobnosti za donošenje odluka, postavljanje ciljeva, rješavanje problema, planiranje i vođenje,
- steći vještine razvijanja dobrih odnosa s vršnjacima, razumijevanja položaja i mišljenja drugih učenika radi šire prihvaćenosti u društvu,
- razviti saradničko učenje prihvatajući uzajamnu komunikaciju, rješavanje problema raspravom, razgovorom i dijalogom,
- razviti sposobnost uviđanja posljedica svojih i tuđih stavova i postupaka,
- prihvatajući pravila saradničkih odnosa u grupi, solidarnosti, uljudnoga ponašanja, uzajamnoga pomaganja i prihvatanja različitosti,
- odgovorno izvršavati preuzete zadatke i
- razviti sposobnost javnoga nastupanja i govorenja pred drugima (u društvu, razredu, skupovima i sl.).

Na srednjoškolskom nivou, u četvrtom razredu gimnazija, **filosofija postaje obavezan predmet**. Učenici proučavaju osnovne filofske pravce i etičke teorije, kao što su utilitarizam, deontologija, etika vrlina i relativizam. Predmet filosofija pomaže učenicima da razvijaju kritičko razmišljanje i sposobnost analize moralnih dilema.

Slovenija

U Sloveniji etički principi i moralne vrijednosti se ne uče samo kroz formalne predmete, već se aktivno primenjuju i u svakodnevnom životu škole. Nastavnici/ne podstiču učenike/ce da razvijaju empatiju, socijalne vještine, sposobnost donošenja etičkih odluka i kritičkog razmišljanja o moralnim pitanjima koja se javljaju u društvu.

U osnovnim školama u Sloveniji, predmet **Građanski odgoj i etika** je obavezan za sve učenike/ce. Ovaj predmet bavi se osnovama ljudskih prava, odgovornosti, demokratije, poštovanju različitosti, društvene odgovornosti i moralnih vrijednosti. Kroz Građanski odgoj učenici/ce razvijaju etičke norme vezane za međuljudske odnose, rješavanje konflikata i donošenje moralnih odluka.

U srednjim školama, *Građanski odgoj i etika* ostaje obavezan predmet, iako u nekim srednjim školama može biti opcionalno, zavisno od vrste škole. Ovaj predmet se bavi dubljim pitanjima vezanim za društvenu odgovornost, ljudska prava, demokratiju, etičke dileme u modernom društvu i sličnim temama.

U srednjim školama, predmeti kao što su **Filosofija** (koja je obavezna u četvrtom razredu gimnazije) i *Etika* bave se osnovama filozofskih teorija o moralu, uključujući studije o različitim etičkim pravcima, kao što su utilitarizam, deontologija i etika vrlina. Kroz ove predmete, učenici/ce analiziraju etičke dileme i uče kako da kritički razmišljaju o moralnim pitanjima.

Srbija

Formalno obrazovanje o etici i moralu u Srbiji obuhvata različite nivoe i predmete koji se bave ovom tematikom, kako u osnovnim i srednjim školama, tako i u visokoškolskim ustanovama.

Građansko vaspitanje je obavezan predmet u osnovnim školama i fokusira se na razvoj moralnih i etičkih vrednosti kod učenika/ce. Predmet pokriva teme vezane za ljudska prava, odgovornost, toleranciju, poštovanje različitosti i životnu sredinu. Uči se o osnovama demokratskog društva, međuljudskim odnosima, pravima i obavezama građana. Građansko vaspitanje i dalje ostaje važan predmet u srednjim školama, s tim da se sadržaj prilagođava uzrastu učenika/ca. Učenici/ce se bave dubljim pitanjima društvenih vrijednosti, odgovornosti i prava, analiziraju društvene i etičke dileme, te razvijaju kritičko razmišljanje.

Filosofija je obavezni predmet u četvrtom razredu srednje škole (na društveno-jezičkim i prirodno-matematičkim smjerovima) i bavi se etičkim teorijama, pitanjima moralnosti, slobode, odgovornosti, pravde i drugih filozofskih pitanja koja su ključna za razumijevanje etike u širem kontekstu.

U Srbiji postoji i niz pedagoških smjernica koje podstiču škole i nastavnike da razvijaju etički stav kod učenika/ca kroz svakodnevnu praksu, usmjeravajući ih ka razumijevanju i

prihvatanju univerzalnih moralnih vrijednosti, kao što su poštovanje, empatija, odgovornost i kritičko mišljenje.

II Pozadina i kontekst

Crna Gora je 2004. i 2005. godine započela reformu osnovnog i srednjeg obrazovanja s ciljem modernizacije Nastavnog plana i uvođenja novih predmeta koji odgovaraju savremenim društvenim potrebama. Etika je uvedena kao izborni predmet u opštem srednjem obrazovanju, nudeći učenicima/cama priliku da razvijaju moralne vrijednosti, toleranciju i kritičko razmišljanje.

Glavni ciljevi ovog predmeta su:

- razvijanje etičke svijesti kod učenika/ca,
- pomoć u razumijevanju univerzalnih moralnih principa i
- Jačanje tolerancije i poštovanja različitih kultura i mišljenja.

U crnogorskim osnovnim školama, sadržaji iz etike su integrisani u nekoliko predmeta, iako ne postoji poseban predmet pod nazivom "Etika". Predmetni programi u kojima su zastupljeni sadržaji koji se odnose na etiku:

- a) **Građansko vaspitanje** – Ovaj predmet se bavi osnovnim etičkim principima, pravima i odgovornostima građana/ki, tolerancijom, poštovanjem različitosti i moralnim dilemama u društvu.
- b) **Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost** – U okviru književnih djela često se analiziraju moralne pouke, karakteri junaka/junakinja i etičke dileme.
- c) **Istorija** – Uči se o moralnim aspektima istorijskih događaja, liderima/liderkama i njihovim odlukama, kao i o ljudskim pravima i društvenim prilkama.
- d) **Priroda i društvo** (u nižim razredima) – Obuhvata osnovne društvene norme, pravila ponašanja i odgovornost prema drugima i okolini.
- e) **Biologija** – U višim razredima može uključivati bioetiku, pitanja zaštite životne sredine i odnosa prema životinjama i ljudima.
- f) **Informatika** – Sadržaji digitalne etike, odgovornog korišćenja Interneta, zaštite privatnosti i etičkog ponašanja na mrežama.
- g) **Likovna i muzička kultura** – Kroz umjetnost se mogu obrađivati etički sadržaji poput ljudskih prava, društvenih problema i vrijednosti kao što su pravda i empatija.
- h) **Fizičko vaspitanje** – Razvija timski duh, fer-plej, poštovanje pravila i kritički odnos prema nasilju u sportu i društvu.

i) **Strain jezici** – Etika u stranim jezicima odnosi se na pravila i normativne smjernice koje određuju kako koristiti jezik na način koji je kulturn, poštovan i primjeren određenom društvenom ili profesionalnom kontekstu. Ovo uključuje: pristojnost i ton komunikacije, upotrebu jezika bez uvreda i diskriminacije, lokalni običaji i kulturne razlike, etika prevođenja, korišćenje jezika na internetu i društvenim mrežama.

Na ovaj način se ne uče samo etičke vrijednosti kroz jedan predmet, već su utkane kroz različite aspekte obrazovanja.

U srednjim školama Crne Gore, sadržaji koji se odnose na etiku su prisutni u više predmeta, pored izbornog predmeta Etika. Ovi sadržaji se obrađuju i u sljedećim predmetima:

1. Filozofija - Direktno se bavi etikom kao filozofskom disciplinom, učenici/ce analiziraju osnovne etičke teorije (deontološka, utilitaristička, etika vrlina), raspravlja se o moralnim dilemama, ljudskim pravima, pravdi, odgovornosti i savremenim etičkim izazovima.

2. Sociologija:

- razvijaju sposobnost kritičkog razmišljanja i zastupanja kritičkog stava prema društvenim grupama, institucijama, tvorevinama i procesima;
- razvijaju smisao za vrednovanje društvenih pojava u privatnom i društvenom prostoru;
- razvijaju sposobnosti za proučavanje društvenih procesa i pojmova;
- samostalno dolaze do određenih saznanja i oblikuju pozitivan odnos prema društvu;
- razvijaju sposobnosti za uočavanje i razumijevanje socioloških problema;
- formiraju stav o racionalnom i razumnom korišćenju prirodnih resursa;
- shvataju značaj razvoja ličnosti, sposobnost samorazumijevanja, svijest o svom identitetu i odgovornosti;
- razvijaju logičko mišljenje i sposobnost uočavanja uzročno-posljedičnih veza u društvu;
- razumiju i formiraju autonomni sistem vrijednosti u skladu sa univerzalnim vrijednostima, kao što su pravda, istina, sloboda, poštenja, humanost, lična i kolektivna odgovornost;
- razvijaju komunikativnost, toleranciju, empatiju i kulturu argumentovanog dijaloga, sposobnost prepoznavanja društvenih predrasuda, stereotipa, netrpeljivosti, isključivosti, nacionalističkih ideala, ksenofobije, homofobije, rodne nejednakosti, nepotizma, lokalizma itd.;
- razumiju i formiraju autonomni sistem vrijednosti u skladu sa univerzalnim vrijednostima, kao što su pravda, istina, sloboda, poštenja, humanost, lična i kolektivna odgovornost;
- razvijaju mehanizme za izgradnju društva socijalne pravde i jednakosti;
- razvijaju smisao za integraciju u socijalni život, radnu i lokalnu sredinu, posebno za aktivni život u građanskom demokratskom društvu;

- izvodi zaključak o svim vrstama urušavanja moralnih vrijednosti i uočava štetne posljedice takvih procesa;
- opiše tekovine demokratije i pogubno djelovanje svih oblika mržnje i diskriminacije;
- razumije benefite savremene nauke, tehnike i tehnologije i, u kontekstu doprinosa društvu, uočava granicu (mjeru) preko koje počinju potencijalno ili direktno štetni uticaji;
- razumije da sve što je novo ne mora nužno biti dobro;
- objašnjavaju zaštitne mjere u društvu;
- uočavaju štetne posljedice u pojedinim oblastima ljudskog djelovanja;
- dokazuju da sve što je savremeno nije nužno i dobro;
- upoređi sudar tradicionalnih vrijednosti i zahtjeva modernog društva;
- obrazloži negativnost konformističkog stava;
- analizira društvene norme i vrijednosti, moralne kodekse i njihovu ulogu u društvu;
- postavljaju se pitanja o etičkim izazovima u savremenom društvu, uključujući globalizaciju, socijalnu pravdu i društvenu nejednakost.

3. Građansko obrazovanje:

- proučavaju se sadržaji koji se odnose na demokratiju, ljudska prava, toleranciju, jednakost, pravda i odgovornost;
- obrađuju se etički aspekti društvenog i političkog angažmana.

4. Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost:

- književna djela često sadrže moralne i etičke pouke, što omogućava diskusije o vrijednostima, pravdi i ljudskim sudbinama.

5. Istorija:

- analiziraju se etički aspekti istorijskih događaja, ratova, genocida, ljudskih prava i nepravdi kroz istoriju.

6. Biologija:

- pitanja genetskog inženjeringa, kloniranja, prava životinja, medicinske etike (eutanazija, presađivanje organa).

7. Informatika:

- sadržaji koji se odnose na privatnosti na internetu, zaštitu podataka, odgovornog korišćenja tehnologije, sajber nasilja.

9. Pravo (u srednjim stručnim školama):

- učenici/ce se upoznaju sa pravnim normama i moralnim aspektima pravde i zakonodavstva.

10. Fizičko vaspitanje:

Fer-plej, timski duh, etičko ponašanje u sportu i sprečavanje nasilja na sportskim terenima.

U zavisnosti od vrste srednje škole (gimnazija, stručna škola), pojedini predmeti i njihovi sadržaji mogu se razlikovati. Međutim, sadržaji koji se odnose na etiku su integrisani u različite aspekte obrazovanja i omogućavaju učenicima/cama da razvijaju kritičko razmišljanje o moralnim pitanjima.

III Definicija problema

Uprkos pozitivnim namjerama, uvođenje etike u osnovne škole suočava se s nekoliko izazova. Glavni izazov se ogleda u sljedećem:

Kako se u međuvremenu uveliko radi na Strategiji reforme obrazovanja za period 2025-2035, ona podrazumijeva izmjenu Nastavnog plana i unapređivanje obrazovnih programa za sve predmete (uključujući i međupredmetne teme), inoviranje udžbenika, priručnika i pomoćnih obrazovnih materijala, u nastavi primjenu kooperativnog, interaktivnog i aktivnog učenja kako bi se obezbijedila usmjerenost nastave na razvoj ključnih akademskih i životnih vještina. Očekuje se da Nastavni plan, obrazovni programi, nastavne metode i drugi aspekti obrazovanja i vaspitanja u crnogorskim školama budu usklađeni sa aktuelnim obrazovnim politikama EU, i usmjereni na sticanje ključnih kompetencija i životnih vještina, uključujući i socio-emocionalne vještine.

Da bi se to postiglo, prvo je potrebno, u skladu sa savremenim evropskim politikama, polazeći od najvažnijih evropskih obrazovnih dokumenata: Ključne kompetencije za cjeloživotno učenje iz 2006., te OECD-eove vještine za budućnost do 2030, razviti i usvojiti Nacionalni okvir ključnih kompetencija i životnih vještina koje kod učenika treba razvijati na svim nivoima obrazovanja, a koji treba da posluži kao osnova za inoviranje nastavnih planova i programa svih predmeta, uključujući obavezne, ali i izborne predmete i međupredmetne teme. Dakle, njihov sadržaj i struktura će zavisiti prije svega od ovog dokumenta.

Smatramo da bi u ovom trenutku bilo neracionalno uvoditi nove predmetne i međupredmetne programe, prije nego što se usvoji ovaj ključni dokument koji treba da odredi šta će biti sadržaj obaveznog, šta izbornog, a šta međupredmetnog kurikuluma.

Pored ovog izazova neophodno je spomenuti i sljedeće:

- Promišljanje o obučenosti i osposobljavanju nastavnika/ca za realizaciju ovih nastavnih sadržaja,
- Adekvatno i blagovremeno planiranje nastavnih materijala i udžbenika,
- Promišljanje o zainteresovanost učenika/ca zbog statusa izbornog predmeta,
- Opterećenost Nastavnog plana velikim brojem obaveznih i izbornih predmeta.

IV Metodologija

Ova studija slučaja temelji se na analizi zvaničnih obrazovnih dokumenata.

V Analiza i razmatranje opcija

Kako bi se prevazišli izazovi, potrebno je:

- definisati Strategijom reforme obrazovanja definiše sve faze njene implementacije
- organizati stručne obuke za nastavnike/ce.
- promovisati značajaj etike u obrazovanju kroz javne kampanje.

VI Zaključak i preporuke

Strategija reforme obrazovanja Crne Gore za period 2025-2035, definiše pravce razvoja obrazovnog sistema u narednoj deceniji. Iako Strategija obuhvata različite aspekte unapređenja kvaliteta i pravičnosti obrazovanja, podrške nastavnicima/cama, širenja obrazovne infrastructure, te unapređenja upravljanja i finansiranja obrazovnog sistema, trenutno nema dostupnih informacija koje ukazuju na to da ova Strategija direktno ograničava ili podržava uvođenje etike kao predmeta u osnovnim školama. Međutim, uvođenje novog predmeta, kao što je etika, zahtijeva detaljno planiranje i prilagođavanje postojećeg Nastavnog plana i programa. To uključuje obuku nastavnog kadra, razvoj adekvatnih nastavnih materijala i prilagođavanje školskog rasporeda. Bez konkretnih smjernica ili planova u okviru trenutne strategije, implementacija etike kao zasebnog predmeta može biti izazovna. Stoga, iako Strategija ne postavlja eksplicitna ograničenja, odsustvo specifičnih planova za uvođenje etike može otežati njenu integraciju u obrazovni sistem u predviđenom periodu.

Generalni zaključak je da prijedlog za uvođenje novog predmeta ne može imati uporište u Strategiji za borbu protiv korupcije 2024-2028. godine - uvođenje Predmetnog programa Etika i Integritet u osnovne i srednje škole do kraja IV kvartala 2025. godine.

VII Literatura

- Zvanični dokumenti Ministarstva prosvete, nauke i inovacija Crne Gore.
- Zvanični dokumenti Zavoda za školstvo
- Relevantna literatura o etičkom obrazovanju.

Studiju pripremili:

Radoje Novović, načelnik u Zavodu za školstvo

Ana Ivanović, samostalni savjetnik u Zavodu za školstvo

mr Zoran Lalović, samostalni savjetnik u Zavodu za školstvo

Srdačan pozdrav,

Kontakt osoba: Radoje Novović

tel: 067 527 085

radoje.novovic@zsz.gov.me

DIREKTORICA

RabaHodžić
